

א. לה יטמא — רבי ישמעאל אומר: רשות. בא הכתוב ללמד שאין הקרובים בכלל איסור טומאת כהנים. רבי עקיבא אומר: חובה. (כי לרשות לא הוצרך, שכבר נאמר כי אם לשארו). הלכה כרבי עקיבא, ומטמאים את הכהן בעל כרחו לקרוביו, כדי שיתעסק בהם ויתאבל עליהם. (רמב"ם אבל ב,ו; או"ז ח"ב תכו). ונחלקו ראשונים אם מצוה זו קיימת בכהנים בלבד או גם בשאר ישראל.

ב. לעולם בהם תעבדו — רשות. דברי רבי ישמעאל. (בא הכתוב ללמד שבני התושבים הגרים בכנען אינם בכלל לא תחיה כל נשמה). רבי עקיבא אומר: חובה. וכן הלכה, שהמשרר עבדו עובר ב'עשה'. (רמב"ם עבדים ט,ו; או"ז ח"ב תכו). ויש אומרים שאין איסור אלא כשמשררו בכדי אבל כגון לצורך מצוה מותר. ויש סוברים רק אם העבד עשה לו טובה, יכול הרב לשחררו כגמול על טובתו, והרי זו כמכירה ולא כמתנה. (ע' בראשונים גטין לח; מגיד משנה זכיה ומתנה ט,יא).

ג. לא תחיה כל נשמה נאמר בשבע אומות שהיו יושבים בארץ כנען. אחד משאר האומות שהוליד בן מן הכנענית — אותו בן רשאים לקיימו, שבאומות הלך אחר הזכר. (וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו). אבל כנעני הבא על אחת מן האומות והוליד ממנה בן, אי אתה רשאי לקיימו לעבד (אשר הולידו בארצכם — מן הנולדים בארצכם ולא מן הגרים בארצכם).

דף ד

ה. כמה שיעור סתירה?

שיעור סתירה כדי טומאה, כלומר כדי העראה (= תחילת ביאה), ללא דברי ריצוי קודמים (כי אפשר שקודם הסתירה כבר נתרצו). ונחלקו החכמים במשך שיעור זה בדיוק, כמפורט בגמרא. כל אחד בעצמו שיעור.

א. אמרו בירושלמי, שיעורים אלו לאחר התרת סינר. (מובא בתוס'. כלומר מלבד השיעור שאמרו, צריך תוספת זמן כדי לשכב ולפשוט מהבגדים, וגם להלבישם ולתקנם כמתחילה. ע' אגרות משה אה"ע ח"ד סה, כב; שו"ת אור שמח לו).

ב. הלכה כרבי עקיבא וכפירוש הגמרא, כדי לצלות ביצה ולגמעה. והוא כדי גמיעת שלש ביצים (כ"מ בגמרא). הרי שהצלייה לבדה כדי גמיעת שתי ביצים. ושיעור הצלייה הוא כדי שתיית כוס, כלומר כדי שתיית רביעית. נמצא שיעור טומאה כדי שתיית רביעית ומחצה. (כ"מ בגמרא; פסקי ריא"ז; שו"ת אור שמח לו).

ג. לעצם איסור יחוד אין שיעור, וכל שיש אפשרות להתייחד שם כדי טומאה, אסור מהתורה להתייחד אפילו בפחות מכשיעור זה, [משא"כ כשאי אפשר לשהות כדי טומאה, אין זה יחוד כלל], אלא שאם נסתרה פחות מכשיעור לא נאסרה על בעלה ואינה שותה. ויתכן שבמקום שאין שם איסור יחוד בעלמא, כגון פתח פתוח לרשות הרבים או שבעלה בעיר, אם קינא לה בעלה, מותר לה להיסתר שם בפחות מכשיעור טומאה, אבל בכשיעור משמע שאסורה באיסור יחוד ממש. רצ"ע. (עפ"י מנחת שלמה ח"א צא, כב).

ד. הנודע-ביהודה (אהע"ת סק) נסתפק לומר שמא אם ראו העדים שנסתרה ואינם יודעים כמה זמן כבר היו שם, אסורה. לא אמרו שיעור סתירה אלא כשראו העדים שלא שהו יותר, שאז ודאי לא נטמאה. אך נטה יותר לומר שאף באופן הראשון אין כאן סתירה האוסרת. וכן נקט בתשובת בית דוד (נה. מובא בפתחי תשובה אה"ע קעח, טו). מסופקני לומר שגם אם ננקוט כן, מ"מ כשיש עד אחד שנטמאה, גם אם העדים לא ראו שיעור סתירה — אסורה ואינה שותה, שהרי טעם נאמנותו משום רגלים לדבר, וכל שנסתרה לאחר קינוי יש רגלים לדבר [ונראה שזהו טעמו של ר"ד עראמה (מובא במנ"ח ססה, לח) שאי אפשר למחול מיד כשנסתרה, אפילו עדיין לא שהתה כדי טומאה] — שמסתבר שאין תוספת ריעותא בכך שראינו ששהתה יותר. אך הנוב"י שם צדד לומר שאין 'רגלים לדבר' לזנות אלא כאשר שהו כדי סתירה, וצ"ע.

1. א. הנוטל ידיו האם צריך להגביהן או להשפילן?

ב. מה דין ניגוב הידים?

ג. מהו איסורו ועניו של האוכל בלא נטילת ידים?

א. הנוטל ידיו לאכילה — צריך שיגביה ידיו למעלה, שמא יצאו המים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים.

א. לפרש"י החשש הוא שמא יצאו מים ראשונים [קודם שנתן את השניים] חוץ לפרק, למקום שלא הגיעו אח"כ השניים, ואם ישפיל ידיו ויחזרו הראשונים לתוך הפרק, יטמאו המים את הידים. ולפי שיטה זו — כתב המאירי — אם מקפיד ליטול השניים עד מקום שהגיעו הראשונים, אין חשש.

ויש סוברים, אפילו הגיעו מים שניים עד למקום שהגיעו הראשונים, אין השניים מטהרים חוץ לפרק הלכך כשחוזרים המים לתוך הפרק מטמאים את הידים.

ב. המשנ"ב (קסב סק"ג) נקט שעיקר דין הגבהה אמור לאחר נטילת מים שניים, אבל קודם לכן, גם אם משפיל ונכנסו המים תוך הפרק, מים שניים מטהרים אותם. והחזון-איש (ידים א, יח) תמה על כך וכתב שדין הגבהה הוא מתחילת נטילת ראשונים עד אחר הניגוב. (בשו"ת הראב"ד (כג) מבואר שאין חשש במים הראשונים אם יצאו חוץ לפרק וחזרו, אלא רק במים השניים. ומבואר לכאורה כדברי המשנ"ב שהשניים מטהרים גם את המים שיצאו וחזרו).

ג. המשפיל ידיו מתחילה ועד סוף [כלומר, עד שנתן מים שניים] — מותר, שהרי לא יצאו המים מתוך הפרק החוצה. ויזהר שלא יגביה ראשי אצבעותיו מתחילה וישפילם. (מאירי, מהר"י בן חביב, מובא בב"י וברמ"א קסב, א).

ד. שפך רביעית בבת אחת, שאין שם מים טמאים, אין צריך להקפיד להגביה ידיו. (כן דעת רוב הפוסקים, וכן סתם בשו"ע שם. ועל כך אנו סומכים. ע' משנ"ב שם; חזו"א ידים א, יט). יש אומרים שאם שופך על ידיו שלש פעמים אין צריך להזהר בכל זה. ויש מפקפקים (ע"ש ברמ"א ומשנ"ב ובאה"ל).

ה. יש סוברים שאם נוטל עד מקום חיבור כף היד לזרוע, אין צריך להזהר בדבר. לא חששו אלא כשנוטל עד סוף פרקי אצבעותיו, שכיון שא"א לצמצם חוששים שמא יצאו המים חוץ לקשרי האצבעות וחזרו. (שו"ע קסב, א, עפ"י הרשב"א). ויש חולקים בזה. ובשעת הדחק יש לסמוך על דעה ראשונה, ובפרט כשנוטלים רביעית בבת אחת. (משנ"ב שם, מא"ר).

ויש אומרים שלעולם יש להגביה הידים, כדי שיבואו המים בכל שטח האצבעות. וגם טעם נסתר יש בדבר. (ע' מגן אברהם; חדושי אגדות מהר"ל. וכתב שלכך רב, הגם שהיה אמורא שיש לו לפרש דבריו, לא פירש הטעם המבואר בברייתא).

ו. בדיעבד, אם לא הגביה — כל שלא ראה שיצאו המים חוץ לפרק וחזור — אין מחויב ליתול שנית. (עפ"י משנ"ב קסב סק"ב ושעה"צ). והחזון-איש (ידיים א, יח) נקט שידיו טמאות.

במים אחרונים — צריך שישפיל ידיו למטה, כדי שתירד הזוהמה ותצא.

ב. אמר רבי אבהו: כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא...

א. נחלקו הפוסקים כאשר נוטל רביעית בבת אחת, האם צריך ניגוב משום מיאוס, או כיון שברביעית אין המים טמאים, אין צריך ניגוב. וכל שכן בטבילת הידים בנהר וכד'. ואולם מי שדעתו קצה עליו יש בו משום מיאוס וצריך ניגוב. (עפ"י או"ח סוס"י קנח ובמשנ"ב).
ב. הסכמת הפוסקים לברך ברכת הנטילה לאחר הנטילה וקודם הניגוב, שאז נשלמת המצוה. (עפ"י תוס' פסחים ז: רא"ש ברכות ז, לד; פסחים א, י). ואף בטבילת הידים נוהגים כן.
ג. יש מי שכתב על פי משמעות לשון הגמרא, שאין בדבר איסור גמור, ומסתבר שהאוכל בלא ניגוב אינו עבריין כמו האוכל ללא נטילה. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב נג).

ג. דרשו חכמים: כל האוכל לחם בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה...
אמר רבי זריקא אמר רבי אלעזר: כל המזולזל בנטילת ידים (שאוכל תמיד בלא נטילה. רש"י, וע' באר היטב קנח סקט"ז) נעקר מן העולם (שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה רש"י). ונעקר על ידי עניות. (תוס', עפ"י שבת סב).
במסכת עדיות (ה) מבואר שהמזולזל בנטילת ידים חייב נידוי (ומובא באו"ח קנח, ט).

ד פ י מ ד — ה

ז. א. הבא על אשת איש, מה ענשו לעולם הבא?
ב. אלו מאמרים הובאו בסוגינתנו בגנות הגאווה וגסות הרוח וענשן, ובשבח הענוה ושפלות הרוח?
ג. תלמיד חכם, האם יהא שפל לגמרי או ראוי שתהיה בו מעט מן הגסות כדי שיהא יראוי על הבריות?
א. דרש רבא את הפסוק ואשת איש נפש יקרה תצוד: כל הבא על אשת איש, אפילו למד תורה דכתיב בה יקרה היא מפנינים, היא תצודנו לדינה של גיהנם.
וכן אמרו במקום אחר: כל הבא על אשת איש ואסרה על בעלה — נטרד מן העולם. ומה שאמרו בבבא מציעא, הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, פרשו התוס' שמדובר כשעשה תשובה. וכן תשובה עם יסורין מכפרת.
ועוד דרשו על הכתוב יד ליד לא ינקה רע — כל הבא על אשת איש אפילו הקנהו להקב"ה שמים וארץ כאברהם אבינו, לא ינקה מדינה של גיהנם (רב). דבי רבי שילא דרשו: אפילו קיבל תורה כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם. ורבי יוחנן דרש: אפילו עושה צדקה בסתר לא ינקה מדינה של גיהנם.